

naših slavnih cara zadužbine.

Pored onih koje pominje narodna pesma, pored Đurđevih Stubova, Hilendara, Žiće, Sopoćana, Paprata, Dečana, Rače, Ravanice, Resave, itd. još mnogi manji i veći, popaljeni, porušeni, opustošeni, ili očuvani uprkos svemu, ostali su gradovi srpske narodnosti, a sveštenici "garnizoni tih gradova, u mnogo i mnogo prilika zaboravljena mrtva straža u kakvoj guduri ili na vrhu kakvog krša". Neučeni, ni pustinjaci ni užitnici, spremni isto toliko da ginu kao i seljaci, oni nisu branili nikakve posebne interese staleža i redova, te je zato bilo prirodno ili da žive s narodom ili da umru s njim. U jednakom su stavu bili i prema zadužbinama i prema Turcima kao i svi ostali, jednakom duhovnom stavu koji je bio plod jednog pravoslavnog trpljenja i jednog narodnog i čovečijeg stradanja. Taj sveštenik je ostao s narodom i 1804, ginuo s njim, bio predvodnik, srpski čovek nije imao zašto da goni sveštenika kao čoveka iz francuske revolucije, ni da premeće kosti kaluđera kao ovaj iz španske. Nikakve feudalne i vlastodržačke atavizme nije predstavljao srpski sveštenik. Njegov odnos duhovnog i fizičkog predvodnika bio je u osnovi nešto duboko drugo.

Srpski narodni pokret nije se isprečio između boga i čoveka kao tolike druge revolucije. Srbin je sa sobom, neodvojivo i imanentno, poneo svuda i svoga boga. Ne kao zastavu. Časni krst nije bio znak hrišćanskog krstaša, koji za Hrista ide na nevernika, nego znak sopstvene patnje koja je pošla ka svom iskupljenju. I ako je patnja Srbinova zaslužila kraj, onda je i trpljenju hrišćana u njemu imao da bude kraj. Sjedinjen je bio u pravoslavlju srpskom i kosovoosvetni mit i krstopobedni zavet, i to ne kroz silu države i njene organizacije, nego kao unutrašnja snaga čoveka koji je dozreo za slobodu.

Vera i narod, crkva i država nisu bile jedno drugom sredstvo, ni podvlašćena ni nametnuta sila, no jedna jedinstvena zajednica.

Herojskog shvatanja i stava u životu nema bez tragičnog osećanja života. Posle nesreće to tragično osećanje zre kroz borbu i večito nespokojstvo. Pre Kosova Srbi su bili hrišćani, ratnici, državotvorci. Posle Kosova oni su gonjeni hrišćani, poraženi ratnici, okovani državotvorci. U svojoj državi nisu uvek znali šta da rade sa